

Міністерство освіти і науки України
Національний університет водного господарства
та природокористування

Кафедра туризму та готельно-ресторанної справи

05-08-102

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до проходження переддипломної практики для
здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
за освітньо-професійною програмою «Туризм»
спеціальності 242 «Туризм» денної форми навчання

Рекомендовано
науково-методичною радою
з якості ННІАЗ
Протокол № 06 від 31.03. 2020 р.

Рівне – 2020

Методичні вказівки до проходження переддипломної практики для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за освітньо-професійною програмою «Туризм» спеціальності 242 «Туризм» денної форми навчання [Електронне видання] / Ю. С. Кушнірук, А. С. Романів. – Рівне : НУВГП, 2020. – 29 с.

Укладачі: Кушнірук Ю. С., к.геогр.н., доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи; Романів А. С., к.геогр.н., доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи.

Відповідальний за випуск: Коротун С. І. к.геогр.н., доцент, завідувач кафедри туризму готельно-ресторанної справи.

Керівник групи забезпечення спеціальності 242 «Туризм»

Романів А. С.

© Ю. С. Кушнірук,
А. С. Романів, 2020
© НУВГП, 2020

ВСТУП

Переддипломна практика є складовою частиною навчального процесу підготовки здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за спеціальністю 242 «Туризм» і розглядається як форма адаптації студентів до умов та характеру майбутньої роботи.

Метою переддипломної практики здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 242 «Туризм» є отримання комплексної картинки щодо організації діяльності підприємства сфери туризму як цілісної системи, вивчення поглиблених практичних навичок роботи в одному з обраних студентом підрозділів; збір та аналіз практичного матеріалу для написання звіту з практики та кваліфікаційної магістерської роботи.

Завданнями переддипломної практики бакалавра є:

- оволодіння новітніми технологіями, навичками роботи на одному з робочих місць в закладах та підприємствах туристичної галузі;
- отримання цілісного уявлення про роботу організації, підприємства сфери туризму завдяки вивченню функціональної взаємодії їх підрозділів і зв'язків із «зовнішнім середовищем»;
- закріплення та поглиблення знань, отриманих в період проходження технологічної та виробничої практики;
- набуття навичок самостійного рішення задач, які стоять перед штатними працівниками, діяльність яких вивчалася;
- збір практичного та нормативно-довідкового матеріалу для написання кваліфікаційної роботи.

Практика базується на раніше вивчених нормативних та професійно спрямованих дисциплінах і формує творче мислення, розвиває, систематизує і закріплює практичні навички, отримані під час теоретичної підготовки. Майбутні фахівці привчаються до охоплення та осмислення всього комплексу численних питань, що потрібно вирішувати при діяльності у туристичній сфері.

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Переддипломна практика здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за спеціальністю 242 «Туризм» є завершальним етапом навчання і проводиться на випускному курсі з метою узагальнення і вдосконалення здобутих ними знань, практичних умінь і навичок, оволодіння професійним досвідом та готовності їх до самостійної трудової діяльності, а також збору матеріалів для кваліфікаційної роботи.

Базами переддипломної практики для студентів спеціальності «Туризм» можуть бути: підприємства, організації та установи будь-якої форми власності, що здійснюють роботу з туристичної діяльності.

Базами практичної підготовки студентів також можуть бути навчально-практичні центри, які створені на базі університету, матеріально-технічна база яких відповідає вимогам програми практики, а також органи державної влади, що здійснюють управління у сфері туризму на рівні адміністративних областей, районів, міських адміністрацій. Бази практики визначаються керівництвом університету на основі прямих договорів із підприємствами (організаціями, установами) незалежно від їх організаційно-правових форм і форм власності.

Студенти можуть самостійно, за погодженням з керівництвом університету та замовником, обирати для себе базу практики і пропонувати її для затвердження керівництвом університету.

Для студентів-іноземців бази практики визначаються у контракті або договорі про підготовку фахівців і можуть знаходитись на території країн-замовників або в межах України.

Студенти-іноземці отримують програму практики, індивідуальні завдання, складають звіт у порядку, встановленому кафедрою.

З базами практики (підприємствами, організаціями, установами будь-яких форм власності) університет завчасно укладає угоди на її проведення. Ці угоди є юридичною підставою для проведення практики. Тривалість дії угоди погоджується договірними сторонами і може становити не менше періоду конкретного виду практики.

Для написання студентами кваліфікаційної роботи є необхідним поєднання теоретичних аспектів з обраної теми дослідження та практичних аспектів на прикладі діючих суб'єктів господарювання,

можливістю впровадження та практичного освітлення запропонованих заходів з теми дослідження.

У підсумку проходження практики студенти повинні *знати*:

- законодавчі та інструктивні документи в сфері туристичної діяльності;
- сучасні форми підприємницької діяльності в туризмі;
- проблеми виконання організаційної та аналітичної роботи в сфері туризму;
- особливості роботи управління курортів і туризму обласної адміністрації.

Вміти:

- прогнозувати та аналізувати можливості виникнення негативних та позитивних тенденцій розвитку туристичної галузі на різних рівнях;
- аналізувати основні показники туристичної діяльності і на їх основі прогнозувати перспективи роботи підприємства;
- аналізувати тенденції розвитку та перспективи туризму на міжнародному ринку;
- визначати доцільність використання зарубіжного досвіду стосовно умов роботи конкретного підприємства, фірми, підрозділу чи установи;
- оформляти документи, що стосуються питань туристичної діяльності;
- підбирати, аналізувати, систематизувати нормативно-правові, інформаційні, звітні і статистичні матеріали.

Набути навичок:

- систематизації, закріплення й розширення навичок студентів за фахом;
- проведення самостійного наукового дослідження;
- виконання кваліфікаційної роботи;
- виконання конкретних службових обов'язків на туристичних підприємствах.

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРАКТИКИ

Розподіл студентів на практику здійснюється кафедрою туризму та готельно-ресторанної справи НУВГП з урахуванням наявності угод і замовлень на підготовку фахівців та місць їх роботи після навчання. З дозволу кафедри студенти можуть заздалегідь самостійно підбирати собі місця для проходження практики. Розподіл студентів на бази практики здійснюється одночасно представником від університету (викладачем кафедри) та представником від туристичного підприємства (керівник підприємства, менеджер або досвідчений фахівець).

Керівники практики затверджуються наказами університету та підприємства. Будь-які зміни щодо місця проходження практики, переведення студентів на інші посади, заміни керівників практики затверджуються додатково відповідними наказами.

Направлення студентів на практику здійснюється наказом ректора. Навчально-методичне керівництво практикою, а також контроль за виконанням робочої програми практики здійснюють керівники практики (від кафедри та від бази практики). До керівництва практикою студентів залучаються досвідчені викладачі кафедри туризму та готельно-ресторанної справи.

На рівні університету загальний контроль за організацією проведення виробничої практики студентів здійснює керівник виробничою практикою НУВГП.

Обов'язки керівника практики студентів (від кафедри):

- перевірка наявності угод з базами практики (не пізніше, як за місяць до початку практики);
- подання на базу практики списку студентів, скерованих на практику, та узгодження з керівником практики від бази практики змісту завдання для кожного студента або групи студентів;
- забезпечення проведення всіх організаційних заходів перед відправленням студентів на практику;
- проведення інструктажу про порядок проходження практики;
- надання студентам-практикантам необхідних документів (направлення на практику, програми практики, щоденника, методичних рекомендацій тощо);
- видача індивідуального завдання, для подальшого написання кваліфікаційної роботи;

- інформування студентів про систему звітності з практики, прийняту в університеті, критерії оцінювання рівня знань, умінь, навичок, які студенти досягли за результатами практики, та процедуру захисту звіту з практики перед комісією;
- забезпечення у тісному контакті з керівником практики від бази практики високої якості її проходження згідно з календарним планом;
- контроль забезпечення необхідних умов праці, організації побуту студентів та проведення з ними обов'язкових інструктажів з охорони праці та техніки безпеки;
- контроль відвідування студентами-практикантами баз практики;
- приймання заліку з практики.

Обов'язки керівника практики від бази практики визначаються базою практики та зазначаються в окремих розділах угоди між університетом і базою практики.

Обов'язки студента:

- одержати до початку практики від керівника практики робочу програму, щоденник, направлення на базу практики, отримати консультації щодо оформлення всіх необхідних документів;
- своєчасно прибути на базу практики;
- якісно та у повному обсязі виконувати усі завдання, визначені програмою практики;
- вивчити та суворо дотримуватись правил охорони праці, техніки безпеки, виробничої санітарії та правил внутрішнього розпорядку на базі практики;
- відповідально ставитись до виконання поставлених перед ним завдань;
- своєчасно оформити і захистити звіт з практики.

Розподіл студентів на практику проводиться кафедрою на основі укладених угод і замовлень на підготовку фахівців, а також з урахуванням їх майбутнього місця роботи після закінчення навчання.

Для студентів, які навчаються без відриву від виробництва і працюють не за обраною спеціальністю, кафедра може планувати практику, тривалістю, яка відповідає навчальному плану студента денної форми навчання. За час проходження практики студенту не надається оплачувана відпустка. Кафедра може встановлювати студенту індивідуальне завдання практики, порядок виконання якого має бути обумовлений у програмі практики.

ЗМІСТ ПРОГРАМИ ПЕРЕДДИПЛОМНОЇ ПРАКТИКИ

Зміст переддипломної практики обумовлений напрямком діяльності підприємства, організації чи установи, що є базою практики, напрямом дипломного дослідження і повинен відповідати вимогам освітньої програми за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти зі спеціальності 242 «Туризм». Календарний графік проходження переддипломної практики відповідає навчальному плану (Таблиця 1).

Таблиця 1 – Календарний план проходження переддипломної практики

№	Питання, які вивчаються	Термін виконання
1	Ознайомлення з роботою підприємства. Знайомство студента з керівником практики від підприємства, правилами внутрішнього розпорядку і своїм графіком виходу на роботу. Проходження інструктажу з протипожежної безпеки і техніки безпеки. На період проходження практики студентом, відділ кадрів підприємства створює наказ, в якому закріплюється керівник від бази практики.	*
2	Загальна характеристика підприємства. Студент повинен охарактеризувати підприємство за такими пунктами: форма власності, статус підприємства за розміром; організаційно-правова форма; установчі документи (статут та інші); ліцензія на право здійснення даного виду діяльності; організаційна структура підприємства включаючи структуру підрозділів; матеріально-технічна база підприємства; кадрове забезпечення підприємства.	*
3	Вивчення механізму управління фірмою: характеристика зовнішньої організації; управлінське дослідження внутрішнього середовища організації; вивчення партнерських зв'язків на основі договорів, які підписані; організація планової роботи, ознайомлення з формами планування, розробкою і реалізацією бізнес-планів, звітної інформації.	*
4	Вивчення діяльності підприємства з надання послуг: перелік послуг, основних та додаткових; клієнтура фірми, її склад, сегментація за метою поїздок, стійкість клієнтури, потенційні можливості її розширення; обсяги продажів та динаміка у вартісному варіанті: за часом, сезонами, регіонами; канали реалізації; аналіз конкурентів; аналіз організації діяльності з фірмами - партнерами.	*
5	Кадровий менеджмент організації: аналіз складу, структури, руху персоналу, кваліфікація, підготовка та перепідготовка, просування по роботі, стимулювання праці персоналу.	*
6	Оцінка фінансового стану і основних показників діяльності фірми: фінансові ресурси, їх структура, податкообкладання, аналіз основних показників фінансової стійкості, прибутковості, вивчення досвіду щодо залучення інвестицій.	*
7	Оформлення звіту з практики	*
8	Презентація звіту	*

В наведеній таблиці представлені загальні підходи, щодо організації практики, проте, кожний студент, може мати окремі завдання в залежності від обраної теми кваліфікаційної роботи та особливості діяльності підприємства чи організації.

Наведемо альтернативні варіанти поставлених завдань:

1. Дослідження підприємства готельного господарства.

A. Характеристика основних груп приміщень готелю:

- характеристика номерного фонду готелю;
- організація приміщень для побутового обслуговування на поверсі;
- організація нежитлових груп приміщень: організація приміщень адміністрації; організація приміщень вестибюльної групи; організація приміщень господарського і складського призначення; організація приміщень культурно-масового призначення; організація приміщень спортивно-рекреаційного обслуговування.

B. Дослідження організації та технології обслуговування підприємства готельного господарства:

- організація бронювання місць в готелі;
- прийом та реєстрація індивідуальних туристів та туристичних груп;
- автоматизація робочого місця адміністратора, порт'є;
- технологія обслуговування на поверсі;
- організація надання додаткових послуг в готелі;
- організація виїзду гостей з готелю.

B. Вивчення організації прибирання в готелі:

- технологія прибирання території готелю;
- технологія прибирання у приміщеннях, що відносяться до різних груп;
- характеристику механізмів, інвентарю, засобів, що використовуються при прибиранні у готелях.

Г. Дослідження роботи підприємства ресторанного господарства при готелі:

- тип, категорія підприємства ресторанного господарства;
- розташування, оснащеність, режим роботи;
- методи обслуговування, що використовуються в підприємстві ресторанного господарства при готелі;
- організація надання додаткових послуг в підприємстві ресторанного господарства;

- технологія обслуговування в підприємствах ресторанного господарства при готелях:
- види посуду, приборів, білизни;
- види сервіровок столів;
- технологія подачі страв;
- обслуговування мешканців в номерах;
- технологія обслуговування бенкетів і прийомів.

2. Дослідження підприємства з туристичного обслуговування (фірм-турагентів, фірм-туроператорів):

А. Вивчення процесу організації туристичних подорожей фірмою:

- охарактеризувати програми перебування туристів та вивчити особливості обслуговування різних категорій та типів клієнтів: іноземних туристів, що подорожують по Україні, вітчизняних туристів, що подорожують за межі України, та вітчизняних туристів, що подорожують по Україні;
- ознайомитися з особливостями обслуговування дитячих груп, забезпечення сімейного відпочинку, збірних груп, поїздок зі спортивно-оздоровчою метою, на лікування, екскурсійно-пізнавальною та рекреаційною метою та ін.;
- ознайомитися з особливостями створення програм перебування для різних категорій споживачів у відповідності до контингенту, мети подорожі, виду ринку (міжнародного: закордонного та іноземного; внутрішнього туризму) та інших факторів;
- визначити етапи проектування маршрутів і турів; створення туристичного продукту підприємства (фірми) та процесів обслуговування на кожному з них;
- проаналізувати ділові контакти із закордонними та вітчизняними виробниками туристичних послуг, дати характеристику довірливих відносин з партнерами по організації туристичних подорожей;
- дати пропозиції щодо поліпшення туристичного продукту, розширення географії маршрутів та турів фірмою, удосконаленні технології та організації турів.

Б. Вивчення процесів що забезпечують ефективну діяльність туристичного підприємства:

- визначити інформаційно-довідкове забезпечення створення турпродукту;
- комп'ютерне забезпечення прикладними програмами для створення, просування на ринку та реалізації турпродукту

підприємства (фірми). Дати рекомендації щодо впровадження нових інформаційних технологій в роботі туристичного підприємства (фірми);

- проаналізувати діяльність підприємства щодо активізації туристів та роботи фірми по пошуку клієнтури і створення банку даних;
- дати рекомендації щодо поліпшення роботи по залученню туристів туристичним підприємством.

В. Оволодіння практичними навичками технології організації туристичних подорожей:

- вивчити процеси резервування та бронювання; безпосередньо саму організацію туристичного обслуговування; контроль за дотриманням умов подорожі; умови розрахунків за туристичне обслуговування між клієнтами та турфірмою, між турфірмою та виробниками турпослуг; облік та контроль туристичного обслуговування. Навести приклади документального оформлення всіх вищезазначених процесів;
- вивчити роботу туристичного підприємства по наданню основних, додаткових та спеціалізованих туристичних послуг;
- вивчити роботу туристичного підприємства наданню транспортних послуг туристам: охарактеризувати види транспорту, що використовуються для організації туристичного обслуговування, умови перевезення, залізньо-дорожнім, авіа-, авто- та морським (річковим) транспортом;
- вивчити роботу туристичного підприємства (фірми) по наданню паспортно-візових послуг: робота з державними та консульськими установами по наданню паспортних послуг; робота з посольствами іноземних держав по акредитації та оформленню в'їзних віз; правила реєстрації документів іноземних громадян, що тимчасово перебувають в Україні;
- вивчити організацію страхування туристів туристичним підприємством (фірмою) та страхування транспортних засобів;
- дослідити та охарактеризувати роботу туристичної фірми по забезпеченню безпеки туристичних подорожей;
- вивчити організацію роботи по документальному оформленню груп та індивідуальних туристів на виїзд за кордон та подорожей по Україні;
- вимоги до складання фінансово-організаційного звіту про здійснення туристичної подорожі. Навести приклади

документального оформлення групових та індивідуальних поїздок.

- дати рекомендації (пропозиції) щодо вдосконалення технології та організації обслуговування туристів, документального оформлення процесів обслуговування туристів.

3. Зміст завдань щодо управлінської діяльності туристичного підприємства

А. Характеристика основних функцій та методів управління підприємством:

- проаналізувати ступінь реалізації основних функцій управління на підприємстві; їх вплив на результати праці. Зупинитись більш детально на аналізі таких функцій, як: планування, мотивування, організація, контроль;
- ознайомитись з діючими методами управління, їх структурою вказавши на їх позитивні і негативні сторони, запровадити пропозиції щодо їх вдосконалення.
- показати взаємозв'язок функцій і методів, які реалізуються на підприємстві.

Б. Аналіз організаційної структури управління підприємством:

- визначити вищий, середній і низовий рівні управління на підприємстві та їх функціональне призначення;
- графічно зобразити схему організаційної структури управління підприємством, визначити її недоліки та переваги, запропонувати основні напрямки її вдосконалення.

В. Характеристика спеціальних функцій управління на підприємстві:

- зміст та форми реалізації виробничої (операційної) функції підприємства (основне та допоміжне виробництво (організація надання послуг), управління якістю), логістичної (матеріально-технічного забезпечення, транспортування, зберігання, збуту продукції та послуг), капітального будівництва, керівництва науково-технічним та інноваційним розвитком, управління кадрами, обліку та аналізу господарської діяльності, управління фінансами, управління маркетингом.

Г. Характеристика управління кадрами на підприємстві:

- ознайомлення зі штатним розкладом працівників, посадовими інструкціями (надати приклади посадових інструкцій), положеннями про підрозділи, тощо.
- дослідження системи набору, підбору, адаптації, розстановки,

оцінки та підготовки кадрів на підприємстві.

- аналіз роботи менеджера та при виявленні недоліків в її організації – запропонувати зміни.

Д. Характеристика процесу управління на підприємстві:

- поняття інформації, приклади різних видів інформації, що використовуються менеджерами на підприємстві. Основні види комунікацій, що існують на підприємстві. Характеристика основних етапів комунікаційного процесу на конкретному прикладі;
- характеристика основних видів управлінських рішень, що розробляються на підприємстві, форми їх ухвалення. Характеристика основних етапів процесу прийняття та реалізації конкретного управлінського рішення;
- характеристика основних видів документів, що розробляються та використовуються на підприємстві. Організація діловодства на підприємстві.

4. Зміст завдань щодо планово-економічної діяльності туристичного підприємства.

А. Аналіз виконання програми розвитку підприємства з туристичного обслуговування за кілька останніх років та прогнозування обсягу пропозиції послуг підприємства:

- ступінь виконання плану та динаміку обсягу реалізації туристських та туристсько-екскурсійних послуг у натуральних (чол., туро-дні) і вартісних показниках (у фактичних і порівняльних цінах);
- структуру наданих послуг в динаміці з точки зору: контингенту туристів (групові, індивідуальні, сімейні); внутрішній туризм, іноземний, зарубіжний (в т.ч. за країнами прибуття); місця розміщення туристів (стаціонарна власна мережа, сезонна мережа, залучена мережа);
- структуру туристичного продукту в динаміці за окремими сегментам ринку;
- зміну обсягу наданих послуг по місяцях року, визначити сезонні коливання в реалізованому попиті на послуги підприємства впродовж року (сезонна хвиля);
- вплив основних факторів на зміну обсягів реалізованих послуг з використанням методів ланцюгових підстанов, індексного, процентних чисел.

Б. Обґрунтування виробничої програми туристичних підприємств:

- показати розрахунок планового обсягу реалізації основних і додаткових послуг, окремих послуг підсобних підрозділів, інших послуг, пов'язаних з експлуатацією засобів розміщення, виходячи з укладених угод на використання житлової і нежитлової площі юридичними і фізичними особами (під офіс, інші) у власній, орендованій мережі розміщення туристів;
- показати розрахунок планового обсягу реалізації основних туристських послуг (турів, туристсько-екскурсійних) і додаткових платних послуг;
- визначити обсяг надання основних і додаткових послуг в підприємстві на плановий період, який забезпечить безбиткову діяльність підприємства та одержання мінімально необхідного прибутку;
- обґрунтувати структуру надаваних послуг у прогностичному періоді.

В. Аналіз планово-економічної діяльності підприємств готельного господарства:

- ступінь виконання плану та динаміку обсягу наданих послуг проживання в натуральних (людино-днів) і вартісних показниках (у фактичних і порівняльних цінах);
- ступінь виконання плану та динаміку наданих додаткових послуг, реалізації послуг підсобних підрозділів, доходів від здачі в оренду житлових і нежитлових приміщень, ін.;
- структуру наданих послуг проживання по окремим сегментам ринку послуг гостинності (громадяни України, СНГ, іноземні; бізнесмени, відпочиваючі туристи, інші);
- зміну обсягу наданих послуг по місяцях року, визначити сезонні коливання в реалізованому попиті на послуги підприємства готельного господарства впродовж року (сезонна хвиля);
- вплив основних факторів на зміну обсягів реалізованих послуг з використанням методів ланцюгових підстановок, індексного, процентних чисел.

Г. Обґрунтування експлуатаційної програми підприємства готельного господарства:

- показати розрахунок планового обсягу реалізації основних і додаткових послуг, окремих послуг підсобних підрозділів, послуг, пов'язаних з іншою експлуатацією засобів розміщення, виходячи з укладених угод на використання житлової і нежитлової площі юридичними і фізичними особами (під офіс,

інші);

- визначити обсяг надання основних і додаткових послуг в підприємстві на плановий період, який забезпечить беззбиткову діяльність підприємства та одержання мінімально необхідного прибутку;

- обґрунтувати структуру послуг у прогностному періоді;

Д. Аналіз і планування товарообігу підрозділів громадського харчування і торгівлі готельних (туристичних) підприємств:

- проаналізувати у фактичних і порівняльних цінах виконання плану товарообігу у звітному періоді і в порівнянні з минулим роком як у цілому по підрозділах, так і по окремих його структурних одиницях (ресторан, бар, їдальня, відділ продовольчих і непродовольчих товарів); в розрізі окремих видів товарообігу (роздрібний, оптовий) і окремих його складових частин (продукція власного виробництва, куповані товари);

- проаналізувати асортиментну структуру товарообігу підрозділів громадського харчування і торгівлі окремо;

- індексним методом та методом ланцюгових підстановок визначити вплив на обсяг товарообігу факторів, які обумовлені змінами матеріально-технічної бази, трудових ресурсів, цін на сировину і товари;

- оцінити вплив на обсяг товарообігу факторів товарного забезпечення (надходження товарів, товарних запасів та іншого вибуття товарів);

- проаналізувати стан товарних запасів та товарооборотність в цілому та по основних товарних групах. Методом ланцюгових підстановок оцінити фактори, які впливають на суму запасів. Виявити причини відхилення запасів від нормативів або попереднього періоду, прискорення (уповільнення товарооборотності);

- оцінити надходження товарів та забезпечення товарними ресурсами і сировиною валового товарообігу;

- показати розрахунок: планового товарообороту в підрозділах громадського харчування і торгівлі; складу товарообороту і асортиментної структури та їх обґрунтування в підрозділах ресторанного господарства і торгівлі; нормативу товарних запасів та його плану у цілому та по основних товарних групах (у сумі і в днях обороту).

Е. Аналіз і планування матеріальних ресурсів в динаміці за останні роки (не менше трьох останніх):

- визначити склад матеріальних ресурсів підприємства;
- проаналізувати стан та розвиток матеріально-технічної бази підприємства готельного господарства, туристичної організації (кількість одиниць, загальна площа, житлова площа);
- дати оцінку виробничої потужності підприємства і його структурним підрозділам (кількість ліжко-місць, місць в бібліотеці, кіноконцертному залі, місць в залі підрозділу громадського харчування, місць в офісі та ін.);
- проаналізувати можливу і планову пропускну спроможність підприємства;
- проаналізувати склад номерного фонду підприємства готельного господарства і ступінь завантаженості окремих категорій номерів по місяцях року;
- проаналізувати наявність та рух основних фондів підприємства у звітному періоді відповідно до їх структури в залежності від: характеру використання, цільового призначення, участі у виробничо-експлуатаційному процесі, джерела формування;
- обчислити показники інтенсивності відтворення основних фондів підприємства (коефіцієнт здатності, коефіцієнт зносу, коефіцієнт оновлення, коефіцієнт вибуття, коефіцієнт приросту). Зробити відповідні висновки щодо розрахованих показників;
- визначити показники ефективності використання основних фондів підприємства у звітному періоді: фондівіддачу у фактичних та порівняльних цінах, фондомісткість, фондоозброєність праці, прибутковість основних фондів (рентабельність).
- визначити часткові показники ефективності використання основних фондів: коефіцієнт завантаження засобів розміщення; коефіцієнт використання виробничої потужності та пропускну спроможність підрозділів громадського харчування; оборотність одного ліжко-місця та одного місця в торговому залі; валовий дохід на 1 м^2 загальної площі, на 1 номер, на 1 місце; товарооборот на 1 м^2 торговельної площі, тощо;
- зробити висновки про основні тенденції змін показників, їх вплив на обсяг господарської діяльності, зменшення рівня витрат, розмір прибутку підприємства;
- дати кількісну оцінку стану оборотних фондів, їх складу у

динаміці в абсолютних і відносних показниках (на 1м² загальної, житлової, торгової площі).

- визначити показники ефективності використання оборотних фондів у звітному періоді (обіговість оборотних фондів, рентабельність оборотних фондів, фондоємність обороту за оборотними фондами, матеріалоємність обороту), їх динаміку, вплив на обсяг обороту, рівень поточних витрат, розмір прибутку підприємства;
- показати методика розробки планів потреби у основних та оборотних фондах підприємства.

Ж. Аналіз і планування трудових ресурсів підприємства та показників плану з праці і заробітної плати:

- дослідити кількісний і якісний склад працівників підприємства в цілому і по окремих підрозділах у динаміці, показники плинності кадрів та стабільності кадрового складу;
- визначити динаміку продуктивності праці робітників у цілому по підприємству, у тому числі основних категорій робітників по виробничих підрозділах (у натуральних, вартісних, умовних показниках);
- дати оцінку ефективності використання робочого часу робітників і визначити основні причини, що обумовлюють її певний рівень;
- дослідити форми і системи оплати праці, що застосовуються на підприємстві щодо окремих категорій працівників, тарифну сітку з системою посадових окладів і тарифних ставок;
- визначити динаміку обсягу фонду оплати праці в цілому і його окремих складових частин (фонд основної, додаткової заробітної плати, інші заохочувальні виплати);
- виявити причини зміни в динаміці середньої заробітної плати на одного працівника;
- узагальнити основні види і розміри компенсуючих і стимулюючих надбавок і доплат, що використовуються на підприємстві, джерела їх відшкодування;
- вивчити систему преміювання, діючу на підприємстві, або розподілу приробітку по підрозділах, бригадах, окремих працівників;
- дослідити джерела формування фонду оплати праці;
- визначити вплив на продуктивність праці основних факторів (обсяг діяльності, чисельність робітників, рівень їх кваліфікації,

рівень механізації тощо);

- зробити висновки щодо відповідності чисельності та структури кадрового складу працівників підприємства до обсягу та асортименту реалізованих послуг;
- проаналізувати ефективність використання фонду оплати праці (на 1 грн реалізованих послуг, на 1 грн прибутку, на одного працюючого);
- надати пропозиції щодо підвищення ефективності використання трудових ресурсів. При плануванні показників по праці і заробітній платі показати методику планування:
- основних показників плану з праці та заробітної плати працівників;
- рівня продуктивності праці працівників;
- фонду оплати праці;
- середньої заробітної плати і та інших.
- показати механізм індексації заробітної плати працівників підприємства на сучасному етапі.

3. Аналіз і планування доходів підприємства:

- проаналізувати виконання плану валового доходу в звітному періоді та його динаміку за 2-3 роки, структуру доходів по джерелах утворення: доходів від звичайної та надзвичайної діяльності;
- показати особливості джерел утворення доходів від реалізації продукції і товарів у підрозділах громадського харчування і торгівлі;
- розрахувати вплив основних факторів на обсяг доходу від основної діяльності підприємства;
- визначити вплив основних факторів на формування доходів від надання додаткових послуг;
- показати розрахунки кількісної оцінки впливу факторів на розмір доходу від реалізації продукції громадського харчування і товарів;
- проаналізувати порядок розподілу доходів підприємства;
- на основі проведеного аналізу виявити можливі резерви підвищення доходу підприємства;
- показати методику планування валових доходів, в тому числі по різним напрямкам діяльності підприємства.

К. Аналіз і планування поточних витрат підприємства:

- дати оцінку виконання кошторису поточних витрат (витрат

виробництва, обороту, собівартості послуг) у звітному періоді і в порівнянні з минулим періодом у цілому по підприємству, у тому числі по головних підсобних підрозділах, по окремих статтях витрат;

- розрахувати розмір абсолютної і відносної економії витрат;
- проаналізувати структуру собівартості основних і додаткових послуг підприємства;
- розрахувати одиничну собівартість (витратоємкість) або рівень витрат послуг і проаналізувати зміну цього показника в динаміці;
- визначити вплив основних факторів на суму витрат і витратоємкість послуг у цілому по підприємству (кількості наданих основних і додаткових послуг, зміни асортиментної структури наданих послуг, цін і тарифів тощо);
- визначити вплив основних факторів на суму і витратоємкість витрат підприємства громадського харчування і торгівлі;
- визначити розмір та характер впливу зміни рівня витрат на розмір одержаного у звітному періоді прибутку;
- здійснити розрахунки ефективності витрат обороту у звітному періоді та їх динаміку. Показати методику планування поточних витрат на підприємстві.

Л. Аналіз і планування прибутку підприємства:

- проаналізувати динаміку та механізм формування балансового і чистого прибутку, маржі туристичного підприємства, показників рентабельності в цілому по підприємству;
- дати кількісну оцінку впливу факторів на розмір прибутку від господарської діяльності підприємства (обсяг реалізованих послуг, ціни на послуги та товари, рівень поточних витрат, інших доходів та витрати підприємства, ефективність використання ресурсів і капіталу, ін.);
- показати резерви збільшення балансового прибутку підприємства;
- показати порядок розрахунку розміру прибутку, що оподатковується, і чистого прибутку підприємства;
- визначити динаміку загальної суми і структури чистого прибутку підприємства за напрямками його розподілу.
- показати розрахунки планового обсягу прибутку та планових показників рентабельності, що застосовуються на підприємстві.

М. Аналіз і планування фінансових ресурсів підприємства:

- проаналізувати стан та структуру майна підприємства у динаміці, показати причини, що привели до змін;
- проаналізувати загальний обсяг оборотних коштів підприємства у динаміці, їх структуру і джерела формування;
- проаналізувати стан нормованих та ненормованих оборотних коштів;
- розрахувати показники ефективності використання оборотних коштів;
- вивчити порядок утворення фінансових фондів підприємства (статутного фонду, резервного фонду, амортизаційного фонду, дивідендного фонду, фонду накопичення, фонду споживання і інших спеціальних фондів);
- дати загальну оцінку платоспроможності і фінансової стійкості підприємства в динаміці;
- перелічити і показати на прикладі методики розрахунку основних податків і відрахувань, що здійснює підприємство;
- проаналізувати динаміку загального розміру податкових платежів та їх структуру;
- показати (на окремих прикладах) зміну питомої ваги податкових платежів у вартості турпродукту, продукту гостинності;
- дати кількісну оцінку впливу податкових платежів на суму чистого прибутку підприємства;
- показати основні напрями інвестиційної діяльності підприємства, порядок розрахунку капітальних вкладень у будівництво, капітальний ремонт підприємства, методику розрахунку строків їх окупності і економічної ефективності;
- проаналізувати використання валютних коштів на підприємстві, вплив курсової різниці на кінцеві показники господарської діяльності;
- показати методику планових розрахунків обігових коштів, кредитних ресурсів, валових доходів і валових витрат, надходжень та витрат грошових коштів, балансового плану.

Н. Ціни і ціноутворення на послуги готельного господарства та туризму:

- охарактеризувати систему цін і тарифів, що застосовується на підприємстві на основні, додаткові та спеціальні туристичні послуги, товари і продукцію громадського харчування (у національній та вільноконвертованій валюті) в динаміці;
- показати на конкретних прикладах методику калькулювання цін

на послуги проживання, додаткові послуги, послуги, що надають окремі господарські підрозділи готелю (перукарня, сауна та ін.), на окремі види товарів та продукцію громадського харчування, на окремі види туристичного продукту;

- з'ясувати основні фактори, що впливають на рівень цін у підприємствах готельного господарства та туризму;
- визначити вплив цінового чинника на кінцеві результати господарської діяльності;
- дати обґрунтування цін у сезонний та несезонний періоди;
- показати особливості калькулювання цін при обслуговуванні групових та індивідуальних туристів;
- узагальнити інформацію щодо застосування цінових знижок у підприємстві;
- показати особливості калькулювання цін за номер і за місце;
- показати особливості калькулювання цін для іноземних громадян, та громадян України.

5. Зміст завдань щодо маркетингової діяльності туристичних підприємств

А. Охарактеризувати систему маркетингу підприємства:

- описати функціональні обов'язки співробітників служби маркетингу, представити схему організаційної структури служби маркетингу. В разі відсутності функціональної служби визначити на кого покладені обов'язки щодо маркетингової діяльності та зміст цих обов'язків.
- дати характеристику організації практичної реалізації наступних функцій маркетингу: аналітичної (як на підприємстві функціонує система збору та аналізу маркетингової інформації, чи визначено чітко цільовий сегмент (сегменти) споживачів), планової (хто відповідає за розробку стратегії і тактики маркетингу), виробничої (хто здійснює практичну реалізацію маркетингової політики), контролюючої (на кого покладені обов'язки по маркетинговому контролю).

Б. Оцінити ефективність маркетингової діяльності підприємства:

- визначити рівень конкуренції та конкурентну позицію підприємства на ринку;
- дати характеристику товарної політики досліджуваного підприємства, визначивши широту та глибину асортименту та застосувавши для аналізу чотирьохрівневу концепцію товару;

- визначити, які цінові стратегії використовує підприємство та охарактеризувати застосовані методи ціноутворення;
- здійснити аналіз системи розповсюдження послуг підприємства за наступними показниками: види посередників підприємства, їх особливості, переваги і недоліки застосованих каналів розповсюдження;
- охарактеризувати систему маркетингових комунікацій підприємства, визначивши та описавши її структуру. Визначити та проаналізувати елементи фірмового стилю підприємства та охарактеризувати його участь у виставковій діяльності;
- дати характеристику видів реклами, що застосовуються на підприємстві, за різними класифікаціями. Оцінити якість організації персонального продажу на підприємстві. Визначити методи стимулювання збуту, які використовує підприємство;
- проаналізувати план рекламних заходів, рекламний бюджет, витрати на рекламу, ефективність проведення виставок-продажів, сезонних базарів, ярмарок тощо. Оцінити ефективність реклами, достатність та повноту інформації для покупців, що надається підприємством;
- визначити доцільність використання окремих рекламних заходів. Виявити резерви та дати пропозиції щодо поліпшення організації рекламних заходів та інформування покупців.

6. *Зміст завдань щодо діяльності роботи органів державного управління в сфері туризму на рівні адміністративних районів, областей, міських адміністрацій*

A. Оцінити туристично-рекреаційні ресурси регіону:

- оцінити природні ресурси території, визначити природні об'єкти придатні для розвитку туризму (орографічні, гідрографічні, бальнеологічні, спелеологічні, рослинні, фауністичні та ін.);
- вивчити природно-антропогенні рекреаційні ресурси (національні природні парки, біосферні та природні заповідники, заказники, пам'ятки природи, регіональні ландшафтні парки, заповідні урочища, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, ботанічні сади, лісо-, гідро-, зоологічні, дендропарки й печерні міста;
- дослідити історико-культурні ресурси території регіону (архітектурно-історичні, біосоціальні, подійні);
- загальна оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону (району, населеного пункту).

Б. Дослідження інфраструктурних та соціально-економічних чинників розвитку туризму в регіоні:

- оцінка транспортно-географічного положення області (району, міста) на розвиток туризму в регіоні, транспортна доступність туристичних об'єктів;
- дослідження об'єктів спеціалізованої туристичної інфраструктури в регіоні: засобів розміщення (готельної мережі, туристичних баз та притулків, агросадиб, кемпінгів, курортно-оздоровчих закладів); закладів харчування (ресторанів, кафе), закладів розваг та ін.;
- вивчення рівня розвитку загальної інфраструктури в регіоні (комунальної, зв'язку, банківсько-фінансових послуг, медичних та ін.) та їх вплив на розвиток туристичної індустрії в регіоні;
- аналіз наявних трудових ресурсів, кадрового забезпечення розвитку сфери туризму в регіоні;
- дослідження місця туризму в структурі економіки регіону туризму та його значення для подолання проблем зайнятості населення, диспропорцій в економічному розвитку окремих населених пунктів, збільшення обсягів надходжень в місцеві бюджети тощо.

В. Оцінка туристичних потоків в регіоні:

- оцінити сучасний стан в'їзного та виїзного туризму в регіоні;
- дослідити частку міжнародних туристів в регіоні за кількістю учасників, розміром надходжень тощо;
- вивчити сучасний стан розвитку внутрішнього туризму в регіоні;
- дослідити сезонну динаміку туристичних потоків, географічні відмінності в межах регіону;
- оцінити частку екскурсантів в регіоні, просторово-часові аспекти розвитку екскурсійної діяльності;
- запропонувати заходи щодо збільшення обсягів туристичних потоків в'їзного туризму в регіоні та надходжень в місцеві бюджети від них, подолання територіальних та сезонних диспропорцій в розвитку туризму та забезпечення його сталого розвитку в регіоні.

Г. Дослідження видів туризму розвинутих в регіоні:

- дослідити сучасний стан розвитку різних видів туризму в регіоні (оздоровчого, пригодницького, спортивного, релігійного,

екотуризму, сільського зеленого туризму та ін.), вивчити наявні ресурси для їх розвитку;

- оцінити види туризму за способом пересування, кількістю учасників, віковою структурою чи іншими соціальними параметрами учасників;
- проаналізувати територіальні особливості розвитку різних видів туризму в регіоні;
- розробити рекомендації щодо перспектив розвитку окремих видів туризму.

Д. Аналіз мережі туристичних маршрутів в регіоні:

- оцінити наявну мережу туристичних маршрутів в регіоні, її сучасне використання та перспективні напрямки розвитку;
- проаналізувати наявні спеціалізовані інформаційні ресурси про наявні туристичні маршрути, об'єкти (спеціалізовані туристичні сайти, туристичні довідники, буклети, GPS-треки туристичних маршрутів, забезпечення туристичних об'єктів QR-кодами та ін.);
- співставити наявну та перспективну мережу туристичних маршрутів регіону та наявну туристичну інфраструктуру для їх забезпечення, виявити проблеми та перспективи розвитку;
- запропонувати нові туристичні маршрути та заходи для їх реалізації, розробити тур.

Е. Дослідження регіональних програм розвитку туризму в регіоні:

- проаналізувати наявні державні регіональні програми розвитку туризму в регіоні, наявність стратегії розвитку туризму (або окремих видів туризму);
- дослідити сучасний стан реалізації державних програм, стратегії розвитку туризму в регіоні, джерела їх фінансування, проблеми та перспективи втілення, соціальні, економічні ефекти від їх реалізації;
- розробити пропозиції щодо існуючих чи перспективних програм та стратегії розвитку туризму в регіоні.

7. Розробка пропозицій щодо удосконалення діяльності підприємства

Залежно від отриманих теоретичних знань, наукових інтересів та особистих побажань студент повинен розробити конкретні та обґрунтовані пропозиції щодо удосконалення окремого напрямку (напрямів) роботи підприємства або впровадження певного нововведення (інновації).

Пропозиції можуть бути спрямовані як на удосконалення існуючих функціональних напрямів діяльності підприємства (планово-економічна, управління персоналом, маркетингова-комерційна, фінансово-облікова, оперативна та організаційно-технологічна діяльність тощо), так і передбачати принципові нововведення (впровадження нових продуктів, диверсифікація, переспеціалізація діяльності, здійснення реального чи фінансового інвестування, вихід на зовнішні ринки і подібне).

Розробка пропозицій повинна ґрунтуватися на виявлених недоліках організації роботи підприємства, наявних резервах її удосконалення, вивченні вітчизняного та закордонного досвіду кращих підприємств аналогічного та споріднених профілів діяльності.

У звіті запропоновані пропозиції викладаються за такою структурою:

- загальна характеристика суті пропозиції (нововведення, що пропонується здійснити).
- обґрунтування доцільності застосування пропозиції (нововведення) та очікувані результати від її реалізації, в тому числі розрахунок економічного ефекту (за можливості).
- стан готовності підприємства до введення пропозиції (нововведення).
- план організаційно-економічних заходів, необхідних для впровадження даної пропозиції.

Після закінчення переддипломної практики студент запропоновані у звіті пропозиції представляє науковому керівникові з метою включення їх до змісту першого варіанта теоретичного та аналітичного розділів кваліфікаційної роботи.

Пропозиції щодо змісту теоретичного та аналітичного розділів дипломної роботи повинні мати логічний, доказовий, аргументований характер і відповідати таким вимогам:

- містити поглиблений всебічний аналіз досліджуваної проблеми;
- містити елементи самостійного дослідження;
- містити достатній для обґрунтування пропозицій аналіз досліджуваної проблеми у межах базового підприємства.

Співпраця навчального закладу, студента і підприємства, що є базою практики, дозволяє сформулювати тему реальної дипломної роботи, яка повинна бути корисною для підприємства і виконуватись на його замовлення відповідно до вимог проведення випускової (підсумкової) атестації випускника.

ФОРМИ ТА МЕТОДИ КОНТРОЛЮ ПРАКТИКИ

Контроль за роботою студентів під час практики здійснює керівник практики від кафедри, завідувач кафедри, який забезпечує її проведення, директор навчально-наукового інституту, завідувач практики університету.

Під час проходження студентами переддипломної практики здійснюється поточний та підсумковий контроль виконання окремих завдань, розділів і всієї програми практики в цілому. Поточний контроль режиму праці кожного студента здійснює керівник практики від виробництва шляхом ведення таблицю виходів на роботу, оцінювання результатів виконання всіх розділів програми практики, перевіркою поточних записів у робочому зошиті та щоденнику.

У робочому зошиті студент повинен фіксувати результати вивчення документації, навчальної, довідкової і нормативної літератури; результати занять, екскурсій, особистих спостережень та висновків, виконання практичної роботи, зауваження і пропозиції тощо. В подальшому ці записи використовуються для написання звіту. У щоденнику записуються основні короткі відомості у календарному порядку про виконану роботу, її обсяги, теми і терміни проведення занять, бесід і екскурсій.

Підсумковим контролем є залік з переддипломної практики у вигляді захисту звіту, під час якого перевіряються набуті знання і вміння та визначається тема кваліфікаційної магістерської роботи.

Будь-які порушення під час проходження переддипломної практики (техніки безпеки, трудової дисципліни, правил внутрішнього розпорядку, у побуті тощо) фіксуються керівниками практики від виробництва або університету і відображаються у відгуках про роботу практиканта у щоденнику. Про них повідомляється в установленому порядку у відділ практики університету.

Керівник практики від університету контролює виконання студентами програми практики під час відряджень на бази практики або шляхом отримання інформації засобами зв'язку з базою практики.

ВИМОГИ ДО ЗВІТУ

Документом, що відображає проходження студентами програми практики і якість виконаної роботи є звіт з практики. Основою для написання звіту є записи у робочому зошиті та щоденнику, документація, яку отримав студент для ознайомлення та вивчення на базі практики. У звіті необхідно коротко і конкретно описати результати практики згідно із загальними і додатковими питаннями з посиланням на отриману документацію та інформацію, результати особистої роботи студента-практиканта на певній посаді.

Звіт може бути представлений у надрукованому вигляді або написаний від руки на стандартному папері формату А4 і повинен мати титульний лист, зміст, наскрізну нумерацію сторінок, схем, малюнків, фотографій, таблиць, креслень, перелік використаної літератури, додатки.

На титульному листі звіту необхідно вказати назву практики, місце її проходження, прізвище та ініціали виконавця, курс, спеціальність, номер групи, в якій навчається студент. Звіт повинен бути підписаний студентом, керівником практики від виробництва та університету і завірений печаткою підприємства, установи, організації.

Звіт подається практикантом на кафедру туризму та готельно-ресторанної справи НУВГП в переплетеному вигляді.

Текстова частина звіту повинна бути поділена на розділи з виділенням окремих питань плану. У ній подається характеристика функцій окремих підрозділів, описується індивідуальна робота, виконана на відповідній посаді. Текстова частина пов'язується з документами, які містяться у додатках.

Оформлення звіту повинно відповідати вимогам до оформлення наукових робіт.

Документальна частина звіту складається із документів, які є додатками до текстової частини. Не допускається наявність незаповнених бланків відповідної документації. Документи повинні бути оформлені з дотриманням усіх вимог. Слід чітко розмежувати документи – копії і документи, в складанні яких студент-практикант брав безпосередньо участь під час проходження практики.

Формою звітності студента про проходження практики є письмовий звіт, підписаний і оцінений безпосередньо керівником бази практики. Письмовий звіт разом зі щоденником подається на рецензування керівнику практики від кафедри.

Перелік рекомендованих літературних джерел

1. Бабарицька В. К., Малиновська О. Ю. Менеджмент туризму. Туроперейтинг, 2007. 288 с.
2. Бейдик О. О. Словник-довідник з географії туризму, рекреалогії та рекреаційної географії. Київ : Палітра, 1997. 130 с.
3. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування. Київ : Видавничий центр КНУ ім. Т. Г. Шевченка, 2001. 395 с.
4. Гаврилишин І. П. Туризм України: проблеми і перспективи. К. : Думка, 2004. 350 с.
5. Географічна енциклопедія України в 3-х томах / відпов. ред. О. М. Маринич. К. : Українська енциклопедія. 1989,1990,1994.
6. Геренчук К. І. Природа Рівненської області / Львів : «Вища школа», 1976. 156 с.
7. Дутчак С. В. Управління регіональним розвитком туризму : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. 128 с.
8. Енциклопедія українознавства / Гол. ред. проф. В. Кубійович. Л. : НТШ, 1993. Т. 2. С. 583-589; Т. 3. С.1189.
9. Калитюк В. А. Рекреаційно-туристичний комплекс в умовах ринку. Львів, 1999. 162 с.
10. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні : навч. посіб. Чернівці: Книги - ХХІ, 2003. 300 с.
11. Коротун І. М., Коротун Л. К. Географія Рівненської області : навч. підручник. Рівне 1996, 380 с.
12. Краєзнавство в Україні: сучасний стан і перспективи : наук. збірник. К. : Академія, 2003. 232 с.
13. Крачило М. П. Краєзнавство і туризм. К. : Вища школа, 1994. 191 с.
14. Круль В. П. Краєзнавство: історична географія : конспект лекцій. Чернівці : ЧДУ, 1999. 107 с.
15. Кушнірук Ю. С. Рекреалогія : навч. посіб. Рівне : ФОП Рожков М. М., 2015. 148 с.
16. Кушнірук Ю. С. Рекреація та курортологія : навч. посіб. Рівне : НУВГП, 2012. 146 с.
17. Любіцева О. О. Методика розробки турів : навч. посіб. К. : Альтерпрес, 2003. 104 с.
18. Мацола В. І. Рекреаційно-туристичний комплекс України :

монографія / відпов. ред. М. І. Долішний. Львів : НАН,1997. 259 с.

19. Михайліченко Г. І. Практика організації туристичних подорожей : навч. посібник. К.:КНТЕУ, 2003. 156 с.
20. Панкова Є. В. Туристичне Краєзнавство : навч. посіб. К. : Альтерпрес 2003. 352 с.
21. Програма проходження переддипломної практики для студентів галузі знань 24 «Сфера обслуговування» спеціальності 242 «Туризм» освітнього рівня «спеціаліст» / Уклад.: Чичкалюк Т. О. Миколаїв, 2016. 22 с.
22. Сокол Т. Г. Основи туристичної діяльності : підручник. К. : Грамота, 2006. 264 с.
23. Топчієв О. Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики. Одеса : Астропринт, 2005. 632 с.
24. Туристичні ресурси України / під ред. О. І. Лугова. К. : Інститут туризму федерації профспілок України, 1996. 352 с.
25. Чорненко Н. В. Організація туристичної індустрії: навчальний посібник. К. : Атіка, 2006. 254 с.

Інформаційні ресурси

1. Кабінет Міністрів України. URL : <http://www.kmu.gov.ua/>
2. Законодавство України. URL : <http://www.rada.kiev.ua/>
3. Державний комітет статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Національна бібліотека ім. В.І. Вернадського URL : <http://www.nbuv.gov.ua/>
5. Рівненська державна обласна бібліотека URL : <http://www.libr.rv.ua/>
6. Наукова бібліотека НУВГП URL : <http://nuwm.edu.ua/naukova-biblioteka>